

FELSEFE

10. SINIF

2.ÜNİTE: FELSEFE İLE DÜŞÜNME

Örnek Metinlerde Düşünme ve Akıl Yürütmenin
Temel Kavramları

Düşünme ve akıl yürütmenin temel kavramları şunlardır;

- Görüş
- Argüman
- Önerme
- Akıl Yürütme Biçimleri:
  - Tümevarım   - Tümdengelim   - Analoji
- Tutarlılık ve Çelişiklik
- Gerçeklik ve Doğruluk
- Felsefede Temellendirme

- **Metin**, bir yazıyı biçim, anlatım ve noktalama özellikleriyle oluşturan kelimelerin bütünüdür.
- İyi hazırlanmış bir metinde anlamsal tutarlılığın bulunması gerekmektedir.
- Bir metnin tutarlı olması, metindeki bilgilerin belli bir birlik ve bütünlük içinde zihinde anlam kazanmasıdır.
- Bir metnin tutarlı olabilmesi için, metnin içinde birbiriyle çelişen bilgilerin olmaması gerekir.

Düşüncenin veya anlamın taşıyıcısı olan dil, düşüncenin aktarılmasında çok önemli bir unsurdur. Metinde düşüncenin doğru ve tutarlı olması hususunda önemli rol oynayan mantık, sözün doğrusunu yanlış ve geçersizinden ayırt edebilmede önemli yer tutar. Bundan dolayı metinlerde mantık yani akıl yürütme biçimleri önemlidir.

Hem mantık hem de dil, düşünme ile sıkı bir ilişki içerisindedir. Mantık, doğru düşünmenin vasıtasıdır. Akıl yürütmeler bir tür düşünme biçimidir. Mantık sayesinde düşünme eylemi tutarlı ve doğru olmaktadır. Mantık kuralları ile düzenlenen metinler sağlam, tutarlı ve doğru iken, mantık kuralları olmadığında metinler yanlış düşmektedir.

Mantık tarafından ortaya konulan akıl yürütme biçimleri şunlardır;
tümdengelim, tümevarım ve analoji.

- ***Tümdengelim;*** akıl yürütmelerde genel ilkelere hareket ederek olaylar hakkında tek tek yargıya ulaşılır ve bu akıl yürütme biçiminde genelden özele gidilir.

Örnek: Tüm gelişmiş toplumların eğitim düzeyi yüksektir.
X ülkesi gelişmiş bir toplumdur.
O halde X ülkesinin de eğitim düzeyi yüksektir.

- **Tümevarım**; özelden genele, parçalardan bütüne doğru yapılan bir akıl yürütme biçimidir.

Örnek: Ayşe dengeli beslenir ve sağlıklıdır.

Ali dengeli beslenir ve sağlıklıdır.

İpek dengeli beslenir ve sağlıklıdır.

O halde dengeli beslenenler sağlıklıdır.

Analoji: Ortak bir veya birden fazla özellikten yola çıkılarak A için verilen yargıyı B için de vermek olup benzerliklere bakarak sonuca varmaktır. Özelden özele ya da tekilden tekile ulaşma biçimindeki akıl yürütmedir.

Örnek:

Eskişehir büyük bir şehirdir ve kalabalıktır.

Ankara da büyük bir şehirdir.

O hâlde Ankara da kalabalıktır.

Örnekte olduğu gibi, iki durum arasındaki benzerlik ilişkisinden yeni bir yargıya varılmıştır. Kesin değil de olasılıklı bir akıl yürütme söz konusudur.

Stuart Mill'e göre; biz ancak özelden özele çıkarım yapabiliriz. Parmağı ateşte yanan bir çocuk ateşe bir daha yaklaşmaz. Ondan kaçınmasının nedeni, "Ateş yakıcıdır" genel hükmü değildir. Bu genel ilkeyi asla düşünmez. Bir mum gördüğü zaman, parmağının ilk yandığını hatırlar, eğer parmağını aleve doğru tutarsa yanacağını düşünür. Buna her karşılaştığı olayda inanır. Böylece özel bir halden özel bir hale çıkarım yapar.

KANTİN

Öğlen yemeği için kantinin önünde oldukça kalabalık bir grup vardı. Öne geçmeye çalıştım. “Bütün öğrenciler sıraya geçsin, sırayla alın yiyeceklerinizi!” dedi nöbetçi öğretmenimiz. Ben de bir öğrenciydim ve sıraya girdim. Kantinci Hüseyin amca iki ay önce simide 10 kuruş zam yapmıştı. Sebebinin sorduğumda una zam geldiğini söyledi. Bir ay önce tekrar 10 kuruş zam yaptı. “Yine mi una zam geldi Hüseyin amca?” diye alaycı bir şekilde sorduğumda “Susama zam gelmiş.” dedi. Demek ki bir şeyin ham maddesine gelen zamlar, o ürünün fiyatını artırıyor diye düşündüm. Bir tane simit istedim. Simidin yanına bir tane de gazlı içecek istedim. “Tüm gazlı içeceklerin satışı yasaklandı çünkü sağlığa zararlı.” dedi. Düşündüm, gazoz istesem o da gazlı. Adı üstünde “gazoz”. İsmi veremeyeceğim sarı içecekten istesem o da gazlı. O hâlde o da yasaktır.

Paramı vermek için elimi cebime attığımda paramın eksik olduğunu fark ettim. Çünkü bugün bir arkadaşıma borç vermiştim. O sırada yanımda arkadaşım Ahmet'i gördüm, ondan borç istedim. Parasının ancak kendisine yeteceğini söyledi. Kuyruğun ilerisinde Nurgül vardı ama onda da fazla para yokmuş. Dolayısıyla arkadaşlarımdan hiçbirinde fazla para olmadığını düşündüm. O sırada kantinci Hüseyin amca "Kendini sıkma, olduğu zaman getirirsin parayı." dedi. Bundan önceki okulumda da kantin işletenler, bu tür durumlarda bizi idare ederdi. Hatta geciktirirsen bile sorun çıkarmazlardı. İlkokuldaki kantincilerimiz de aynı şekildeydi. "Bütün kantinciler iyidir." dedim giderken.

Bu metinde akıl yürütme biçimlerinden (tümevarım, tümdengelim, analoji) hangilerine örnek bulunmaktadır inceleyelim.

Tutarlılık, argümanın ya da argümanı oluşturan önermelerin kendi içinde veya birbiriyle olan uygunluğudur.

Örnek :

Bilim insanları küresel ısınmanın birçok olumsuz etkisi olduğunu söylüyorlar. Örneğin, kışlar eskisi gibi soğuk geçmiyor. Buzulların erimesiyle okyanuslardaki adalar da sular altında kalacakmış.

Bu kısa metinde verilenler dış dünya gerçekleriyle örtüştüğü ve kendi içinde bir anlam bütünlüğü oluşturduğu için tutarlıdır.

Örnek :

Bilgi felsefesinde "doğru bilgi vardır", "doğru bilgi yoktur", "doğru bilgiye ulaşılabilir", "insan çeşitli nedenlerden ötürü doğru bilgiye asla ulaşamaz" gibi birbirinin aksi görüşleri savunan filozoflar vardır. Doğru bilginin bilinebileceğini savunan filozoflar doğru bilginin kaynağı konusunda ayrılığa düşmüşlerdir. Kimileri bilginin kaynağında akıllı, kimileri deneyi kimileri de sezgiyi görmüşlerdir.

Örneğin rasyonalist bir filozof doğru bilgiye ulaşılabilirliğini kabul ettikten sonra bilginin kaynağında akıl olduğunu söyleyip bütün felsefesinde bilginin kaynağını akla dayandığında argümanı tutarlıdır.

Çelişiklik, özneleri ve yüklemeleri aynı olmasına rağmen nitelik ve nicelik bakımından farklı yapıda iki önermenin birbiriyle aynı anda tutarlı olmamasına denir.

Örneğin “Her üçgen üç kenarlı bir şekildir.” yargısı, “Bazı üçgenler üç kenarlı değildir.” yargısıyla çelişir. Çünkü birincisi tümel olumlu bir önermeyken ikincisi tikel olumsuz bir önermedir. Eğer çelişiklik bir argümanı oluşturan önermeler arasında gerçekleşirse o argüman da çelişik olur ve geçerli değildir.

Akıl yürütme kurallarının ikincisi olan çelişmezlik ilkesi bir nesnenin hem kendisi hem de başka bir şey olamayacağı esasına dayanır.

Örneğin,

“Bazı insanlar öğrencidir.” önermesi

“Hiçbir insan öğrenci değildir.” önermesiyle çelişiktir.

Örnek

Ahmet Bey geleneklerine bağlı, kültürünü yaşatmayı seven bir kişidir. Büyüklerinden öğrendiklerini hayatında uygulamaya çalışır, yanlış bile olsa örf ve adetlerinde var olan her düşünce ve davranışı olduğu gibi yaşatmak gerektiğine inanır. Ne var ki bir bayram ziyaretinde çocuklarıyla bir aile büyüğünü ziyarete gittiklerinde, Ahmet Bey'in oğlu ihtiyar amcanın elini öpmek istemez. Ahmet Bey, oğluna “*El öpmenin bir saygı ifadesi olduğuna ben de inanmıyorum oğlum, seni destekliyorum.*” derse, düşünceleriyle çelişmiş olur.

Örnek :

Kız istemeye giden damat adayı kendini tanıtır:

- Aylık gelirim 15 bin lira, 3 tane evim, son model arabam var. İki üniversite bitirdim. Ayrıca herkes tarafından sevilen biriyim.
- Kötü alışkanlığın var mı?
- Tek bir kusurum var.
- Nedir o?
- Yalan söylerim

Yukarıdaki fıkrayı ‘tutarlılık’ ve ‘çelişiklik’ yönünden değerlendirelim.

Örnek :

Öykü ile şiir akraba türlerdir. Ancak şiir, sanatçıya çektirdiği çile ve emek bakımından öyküden daha zorlayıcıdır. Seçilen sözcük ve cümlelerin çağrışım değeri taşıması, şiiri yoğun ve değerli kılan unsurdur. Çağrışım değeri olan sözcükleri seçmek meşakkatli bir süreçtir şair için. Bu bakımdan, öykü, şiire asla yaklaşamaz.

Yukarıdaki paragrafı ‘tutarlılık’ ve ‘çelişiklik’ yönünden değerlendirelim.

Felsefi temellendirme:

Felsefede temellendirme denince öncelikle gelişigüzel bir açıklama değil akıl yürütme, ele alınan soruna ilişkin kanıtlama veya çürütme anlaşılır. Felsefede temellendirme, düşüncenin ya da görüşün dayanaklarını göstermeyle ya da gerekçelerini ortaya koymayla yapılır.

Örneğin; *Parmenides* doğru bilginin imkansızlığını temellendirirken her şeyin aslında tek bir varlık olduğunu, etrafta gördüğümüz değişimlerin duyularımızdan kaynaklanan birer yanılsama olduğunu, bu yüzden doğru bilgiye asla ulaşamayacağını söyler. *Parmenides* burada iddiasını gerekçeleriyle birlikte açıklamış ve temellendirmiştir.

Descartes, “Metot Üzerine Konuşma” adlı eserinde şöyle diyor:

“Mantık kıyasları ve başka bir sürü kuralları ile yeni bir şey öğretmekten ziyade, belli bir şeyleri başkalarına açıklamak, yahut Lullus’un sanatı gibi bilinmeyen şeyler hakkında muhakemesiz söz söylemekten başka şeye yaramıyor. Gerçi mantıkta pek doğru ve pek iyi kurallar varsa da, aralarına birçok zararlı ve gereksizleri de karışmıştır. Böylece doğru ve iyileri zararlı ve gereksizlerden ayırt etmek yontulmamış bir mermer taşından Diana ve Minerva’nın heykellerini çıkarmak kadar güçtür.”

Descartes'ın kıyasın yeni bir bilgi vermediği fikrine Aristoteles'in mantık anlayışını benimseyenler şu şekilde karşı çıkarlar:

Kıyasın öncüllerinde küçük terimin orta terime, orta terimin büyük terime bağlı olduğu verilmiştir. Zihin bu ilişkide yeni bir buluş yapar. O da sonuçta küçük terim ile büyük terim arasındaki bağıdır. Bu bağ yenidir ve önceden bilinmemektedir.

İleri sürülen bu iki karşı görüş de kendi düşüncelerini farklı biçimde örneklendirerek temellendirilmektedir.

Akıl yürütmenin temel kavramlarından diğerleri, *doğruluk ve gerçekliktir.*

- ***Doğruluk;*** bilginin nesnesine uygunluğudur. Nesne soyut yada somut olabilir. Bilgi nesnesine uygunsa doğru, değilse yanlıştır.
- ***Gerçeklik;*** nesne, durum veya olayların varlığını belirten bir kavramdır. Diğer bir deyişle gerçeklik, bir şeyin varoluş tarzını belirtir.

Kedi Nerede?

Nasrettin hoca bir gün evine et götürmüştü. Hanımına da eti akşama pişirmesini tembih etmişti. Hanımı da eti pişirip komşularıyla bir güzel afiyetle yemişti. Akşam et yeme ümidiyle eve gelen hocaya da;

- Efendi sorma etin başına gelenleri. Bizim kedi senin getirdiğin eti kapıp kaçtı. Arkasından koştum ama yetişemedim, demişti.

Hoca hemen oracıkta duran cılız kediye tutmuş ve tartmış. Kedi iki okka gelmişti. Hoca hanımına:

-Hanım, bu kedi ise benim et nerede, bu et ise bizim kedi nerede? demişti.

Bu fıkrayı **‘doğruluk’** ve **‘gerçeklik’** kavramları açısından değerlendirelim.

Örnek Soru:

Önermelerin tek tek doğruluğundan bahsedilebilir. Tutarlılık ise tek tek doğru kabul edilen önermelerin birbirini yanlışlamaması, birbiriyle çelişmemesi durumudur. Örneğin “Deniz mavidir.” ya da “Deniz gridir.” önermeleri, havanın ve bölgenin durumuna göre doğru kabul edilseler de bir arada tutarsız önermelerdir.”

Bu açıklama aşağıdaki sorulardan hangisine verilmiş bir yanıttır?

- A) Geçerlilik nedir?
- B) Doğruluk ve gerçeklik aynı şey midir?
- C) Gerçeklik göreceli midir?
- D) Doğruluk uygunluk mudur?
- E) Doğru olan tutarlı mıdır?

Örnek Soru:

Önermelerin tek tek doğruluğundan bahsedilebilir. Tutarlılık ise tek tek doğru kabul edilen önermelerin birbirini yanlışlamaması, birbiriyle çelişmemesi durumudur. Örneğin “Deniz mavidir.” ya da “Deniz gridir.” önermeleri, havanın ve bölgenin durumuna göre doğru kabul edilseler de bir arada tutarsız önermelerdir.”

Bu açıklama aşağıdaki sorulardan hangisine verilmiş bir yanıttır?

- A) Geçerlilik nedir?
- B) Doğruluk ve gerçeklik aynı şey midir?
- C) Gerçeklik göreceli midir?
- D) Doğruluk uygunluk mudur?
- E) Doğru olan tutarlı mıdır?

Burada doğruluk ve tutarlılık kavramlarının ne olduğundan ve farklı koşullarda doğru olan iki ayrı ifadenin birbiri ile her zaman tutarlı olamayacağından söz edildiği için doğru cevap ‘E’ seçeneğidir.

Örnek Soru:

Bilgi felsefesinin temel konularından olan doğruluk ve gerçeklik ilişkisi hakkında filozoflar, bazı doğruluk ölçütleri geliştirmişlerdir. Bu ölçütlerden en önemlisi olan tutarlılık, bize sağlam bir zeminde hareket etme fırsatı vermekle birlikte süreç boyunca, artık güvenlik sigortamız olacaktır.

Parçadan çıkarılacak sonuç aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Tutarlılık bilginin can yeleğidir.
- B) Gerçeklik, öznedenden bağımsızdır.
- C) Doğrunun ölçütü dış dünyada işe yaramasıdır.
- D) Felsefede doğru bilgiye ulaşmak imkânsızdır.
- E) Bilginin sınırı dış dünyadaki gerçeklikten ibarettir.

Örnek Soru:

Bilgi felsefesinin temel konularından olan doğruluk ve gerçeklik ilişkisi hakkında filozoflar, bazı doğruluk ölçütleri geliştirmişlerdir. Bu ölçütlerden en önemlisi olan tutarlılık, bize sağlam bir zeminde hareket etme fırsatı vermekle birlikte süreç boyunca, artık güvenlik sigortamız olacaktır.

Parçadan çıkarılacak sonuç aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Tutarlılık bilginin can yeleğidir.
- B) Gerçeklik, öznenen bağımsızdır.
- C) Doğrunun ölçütü dış dünyada işe yaramasıdır.
- D) Felsefede doğru bilgiye ulaşmak imkânsızdır.
- E) Bilginin sınırı dış dünyadaki gerçeklikten ibarettir.

Bu parçada doğru bilginin ölçütü olarak tutarlılıktan söz edilmekte ve tutarlılığın önemine vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle doğru cevap 'A' seçeneğidir.

Örnek soru:

(1) Kitap okumak kişinin farklı dünyaların kapısını aralamasını sağlar. (2) Açılan her kapının arkasında sonsuz bilgi pınarları akar. (3) Bu pınarlar kişinin ömrünü uzatır, yaşamını daha da anlamlı kılar. (4) Okumaya tutkun bir kişi olarak büyümemi, bu anlamda bir şans olarak değerlendiriyorum. (5) Öte yandan kitap okurken harcadığım zamana acıyorum.

Yukarıdaki paragrafın hangi cümlesi ile yazarın düşünceleri arasında bir çelişki olduğu söylenebilir?

A) 1**B) 2****C) 3****D) 4****E) 5**

Yukarıdaki soruda, yazarın ilk dört cümlede kitap okumanın kişiye sağlayacağı faydalardan ve güzelliklerden söz ettiğini görüyoruz. Yazarın düşüncelerine uygun olmayacak biçimde, son cümlede kitap okuyarak zaman kaybedildiği söylenmiştir. Bu cümlede yazarın kendi düşünceleri ve sözleriyle çeliştiğini söylemek mümkündür. Bu nedenle cevap “E” seçeneğidir.

Örnek soru:

Bir filozofun öne sürdüğü görüşlerin doğruluğundan ya da yanlışlığından bahsetmek felsefe için öncelikli bir tavır değildir. Çünkü filozoftan beklenen kesin, olgusal doğruları bulması değil; varlık, bilgi ve değer konusunda düşüncelerini dile getirirken çelişkisiz olmasıdır.

Bu parçada felsefenin aşağıdaki özelliklerinden hangisi vurgulanmaktadır?

- A) Kanıtlama   B) Temellendirme   C) Sorgulama
D) Doğrulama   E) Tutarlılık

Örnek soru:

Bir filozofun öne sürdüğü görüşlerin doğruluğundan ya da yanlışlığından bahsetmek felsefe için öncelikli bir tavır değildir. Çünkü filozoftan beklenen kesin, olgusal doğruları bulması değil; varlık, bilgi ve değer konusunda düşüncelerini dile getirirken çelişkisiz olmasıdır.

Bu parçada felsefenin aşağıdaki özelliklerinden hangisi vurgulanmaktadır?

- A) Kanıtlama   B) Temellendirme   C) Sorgulama
D) Doğrulama   **E) Tutarlılık**

Bu parçada filozofların görüşlerini dile getirirken çelişkiye düşmemesi, tutarlı olması gerektiğinden söz edildiği için doğru cevap 'E' seçeneğidir.

Örnek soru:

- I. İnsan, seçimleriyle kendi özünü sonradan var eder.
- II. İnsan hiçbir konuda tam olarak bilgi sahibi olamaz.
- III. İnsan bilgisinin sınırları vardır.
- IV. İnsanın özü varoluşundan önce gelir.

Verilen yargılardan birbiriyle çelişik olan ikisi aşağıdaki seçeneklerden hangisinde verilmiştir?

- A) I ve II
- B) I ve III
- C) I ve IV
- D) II ve IV
- E) I, II ve IV

Örnek soru:

- I. İnsan, seçimleriyle kendi özünü sonradan var eder.
- II. İnsan hiçbir konuda tam olarak bilgi sahibi olamaz.
- III. İnsan bilgisinin sınırları vardır.
- IV. İnsanın özü varoluşundan önce gelir.

Verilen yargılardan birbiriyle çelişik olan ikisi aşağıdaki seçeneklerden hangisinde verilmiştir?

- A) I ve II
- B) I ve III
- C) I ve IV**
- D) II ve IV
- E) I, II ve IV

I. İfadede önce varoluşun, sonra özün gerçekleştiği dile getirilirken, IV. İfadede önce özün, sonra varoluşun gerçekleştiği belirtildiği için bu ifadeler birbiri ile çelişir. Doğru cevap 'C' seçeneğidir.

Örnek soru:

«Dünya yuvarlaktır.» önermesi “Dünya” diye adlandırdığımız gezegenin yuvarlak olması halinde doğru, olmaması halinde ise yanlış değer almaktadır. Buna karşılık “Dünya” kendi başına ne doğrudur ne yanlıştır; fakat o gerçek bir varlıktır.

Buna göre doğruluk ve gerçeklik ile ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- A) Doğruluk bir değerdir.
- B) Gerçeklik bir tür var olma durumudur.
- C) Doğruluk düşünceden bağımsızdır.
- D) Gerçeklik, insan algısından bağımsızdır.
- E) Doğruluk, bilginin nesnesine uygunluğudur.

Örnek soru:

«Dünya yuvarlaktır.» önermesi “Dünya” diye adlandırdığımız gezegenin yuvarlak olması halinde doğru, olmaması halinde ise yanlış değer almaktadır. Buna karşılık “Dünya” kendi başına ne doğrudur ne yanlıştır; fakat o gerçek bir varlıktır.

Buna göre doğruluk ve gerçeklik ile ilgili aşağıdakilerden hangisi yanlıştır?

- A) Doğruluk bir değerdir.
- B) Gerçeklik bir tür var olma durumudur.
- C) Doğruluk düşünceden bağımsızdır.**
- D) Gerçeklik, insan algısından bağımsızdır.
- E) Doğruluk, bilginin nesnesine uygunluğudur.

Doğruluk bilgi ile ilgili bir kavram olduğundan, bilgide insan zihni tarafından ortaya konulduğundan doğruluğun düşünceden bağımsız olması söz konusu olamaz. Bu nedenle doğru cevap ‘C’ seçeneğidir.

KAYNAKÇA :

- Meb 10. sınıf ders kitabı
- Can, R. (2012). Ortaöğretim öğrencilerinin yazılı anlatımlarında paragraf düzeyinde bağdaşıklık ve tutarlılık. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Aksan, M. ve Y. Aksan (1991) “Metin Kavramı ve Tanımları”, Dilbilim Araştırmaları. Hitit Yayınevi.
- Sorular
<http://ogmmateryal.eba.gov.tr/panel/SoruTest.aspx?Id=136,137,138,139&p=30&t=css> 10.2.1, 10.2.2,10.2.3 ve 10.2.4 kazanım sorularından alınmıştır.